

PARAULES D'AGRAÏMENT.

PREMI NARCÍS MONTURIOL 2003.

PRIMAVERA 2003

Molt honorable President de la Generalitat de Catalunya, Honorable Sr. Conseller d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, Srs. Rectors de les Universitats de Catalunya, companys i amics, senyores i senyors.

Els companys guardonats amb la Medalla i la Placa Narcís Monturiol d'enguany m'han demanat que expressi, en el seu nom, el reconeixement a la Generalitat pel guardó que se'ns ha atorgat per la nostra tasca en la recerca. Per a nosaltres constitueix una satisfacció que l'activitat que hem dut a terme s'hagi reconegut amb aquest prestigiós guardó. Hem complert amb la nostra obligació fent el que hem fet, i per això encara estem més honorats pel reconeixement. Podeu estar segurs que seguirem complint-la ara amb més estímulo.

Voldria afegir unes paraules d'agraïment personal. Tots estem d'acord en què ningú és el que és sense un bon mestre i jo voldria agrair avui públicament al professor Villavicencio que cregués en mi en l'inici de la meva carrera universitària i em proposés quedar-me a la Universitat en un moment en què per a un estudiant de Dret, aquesta no era una sortida normal, perquè ningú no pensava llavors i potser tampoc ara, que en les àrees de dret es faci recerca. I també que m'iniciés en el camí de la recerca en el Dret civil català. El meu reconeixement per la seva confiança.

El motiu de la nostra reflexió avui serà l'estat de la recerca entre les dones. Aquesta és una tasca complexa. Entre els guardonats amb la medalla Narcís Monturiol hi ha 20 dones, en camps diferents de l'activitat científica: química, matemàtiques, filologia catalana, biologia, geologia, medicina, etc. En total, un 11%. La dona ha tingut un paper important en les activitats científiques, que no sempre ha estat reconegut. Al costat de dones en les que tots estem pensant, Madame Curie és l'exemple típic, la seva filla Irène Joliot-Curie, o Rita Levi-Montalcini, hi ha dones que han realitzat tasques importants que no han tingut cap projecció externa, com p.e. Caroline Herschel que a cavall entre els segles XVIII i XIX, és considerada la primera dona

astrònoma de l'època moderna, el nom de la qual no apareix en els reculls científics més a l'ús. I deixeu-me parlar de la meva afició, la música: Fanny Mendelsshon, tan dotada musicalment com el seu germà Fèlix, va veure prohibida per aquest la publicació de les seves obres, algunes de les quals van veure la llum sota el nom del seu reconegut germà.

D'entrada hauríem de fer primer una reflexió més general: molts de nosaltres estàvem convençuts que la universitat era aquell lloc idíl·lic on era veritablement efectiu el principi d'igualtat. Però la realitat no és tan idíl·lica: el complex sistema de relacions més o menys tancat que es construeixen entorn a una càtedra, un departament o un grup d'investigació implica que la utopia constitucional, segons la qual la selecció d'un candidat s'ha de fer principalment pels seus mèrits, no deixi de ser això, una utopia. Per bé que alguns cops es trenqui, aquestes 20 guardonades no deixem de ser la demostració de què tota regla té les seves excepcions.

Els estudis europeus sobre la participació de les dones en els àmbits de la recerca en ciència i tecnologia posen de relleu que en el primer nivell, el nombre de dones estudiants s'ha incrementat de forma espectacular en els darrers

anys, per bé que això no es tradueix en la seva presència en la recerca. D'aquí en resulta una pèrdua molt important de capital humà i una consegüent lesió del dret fonamental a la igualtat. S'acusa les dones de creure poc elles mateixes en llurs possibilitats com a investigadores, però en realitat hi ha causes molt més profundes:

- La creació de la família coincideix amb els anys d'inici a la investigació.
- Això obliga a compatibilitzar dos llocs de treball, amb el consegüent endarreriment de la producció de treballs a evaluar.
- Les comissions que avaluen les tasques investigadores i docents tenen un notori desequilibri de gènere. Que això porti o no a resultats discriminadors depèn de cada cas. Però el fet és objectivament cert.
- Les dones treballen més en grup, de manera que el resultat queda integrat en un paper conjunt i la seva participació resulta menys evident.
- A causa dels condicionants familiars, no viatgen tan sovint a l'estranger.

I així un llarg etcaetera de causes, amb les que estarem d'acord en tot o parcialment, perquè no totes les causes s'acumulen i poden ser de diferent origen i intensitat en cada cas particular.

Però com a contrapartida, la Universitat ha deixat de ser un reducte masculí: l'accés de la dona al treball extern i la consegüent necessitat de formació, fa que cada cop més les dones accedeixin a llicenciatures fins fa relativament poc ocupades quasi exclusivament per homes. Examinant les xifres de les universitats catalanes de forma global, veurem que en el curs 2000-01, el 44% dels estudiants són homes, en front del 56% de dones. I aquestes xifres es repeteixen en totes les àrees, excepte en arquitectura i enginyeries, on la proporció s'inverteix : el 75% d'homes enfront del 25% de dones. La xifra global de dones que van acabar els estudis universitaris a Catalunya en el curs 1999-00 era de 60%, en front del 40% d'homes, xifra que coincideix amb la global de l'Estat.

I això, però, té una certa fractura respecte de les tesis doctorals, ja que en el curs 1999-00, el nombre de tesis doctorals defensades per dones va ser solament el 44%.

Es correspon aquest panorama amb les realitats de la recerca? Qui té el poder a les Universitats? No vull atabalar-los amb xifres que dites en aquestes circumstàncies, són feixugues i difícils de comprendre. En general, a Catalunya i d'acord amb les últimes dades publicades, el 84% de catedràtics són homes, i el 16% són dones. I dada espectacular: a la UPC solament hi ha un 2,5% de

dones catedràtiques. Certament a mesura que baixem l'escala de professorat, les dones augmenten, perquè es tracta de categories on hi ha personal més jove i molt possiblement pertanyen a aquestes generacions d'estudiantes. Però no s'animin gaire : solament tenim un 33% de dones en totes les categories. I aquesta no és una mala xifra si la comparem, per exemple, amb Holanda, 5%; Alemanya 5,9% o la mateixa i progressista Suècia, 22%. I a Catalunya tenim una miqueta menys que a Espanya, on hi ha un 35%.

Cal considerar que d'acord amb totes les reflexions fetes en diferents comissions i òrgans que treballen en aquests camps, hi ha una tendència que s'ha de remarcar: que el percentatge del nombre de professores s'incrementa a mesura que la categoria professional disminueix. A més categoria, menys dones: és el que s'anomena el leaky pipeline, real i que s'hauria de solucionar per la pèrdua de capital humà, repeteixo, que representa. I la corresponent lesió dels drets fonamentals que no es pot oblidar.

Els informes del Grup de Helsinki sobre les dones i la ciència, ens demostren que la situació actual a Europa presenta la mateixa situació i que paradoxalment, l'accés de les dones als estudis universitaris no va acompanyat de l'accés a la

carrera investigadora. I això es demostra en diversos fets constatables:

- L'accés a llocs de responsabilitat, a nivell universitari o direcció de grups de recerca també en la indústria és majoritàriament masculí. Manquen dones en llocs clau per a la presa de decisions en l'àmbit de la recerca.
- L'accés a fons de recerca també és majoritàriament masculí. A Catalunya, per exemple, solament el 16% dels grups consolidats tenen com a investigadora responsable una dona.
- Les dones ocupen un percentatge molt baix en les Acadèmies científiques i donada la seva escassa participació a aquests nivells de recerca, no guanyen els grans premis (11 sobre 457 Nobels).
- Són les que majoritàriament tenen contractes de curta durada.

I tot això, per què? Els diferents informes assenyalen com a causes principals:

- La inflexibilitat de les estructures de les carreres universitàries. L'aplicació del principi d'igualtat fa que es tracti les dones igual que els seus col·legues homes, quan en realitat el que s'hauria de fer és tractar-les de forma equivalent, la qual cosa implica tenir en compte les diferents situacions en què es poden trobar.

- Les dificultats en l'assistència en les tasques relacionades amb fills, parents ancians, etc., tradicionalment i culturalment assignades a les dones, i això no té pinta de millorar, donada la feblesa d'un estat del benestar obtingut a Espanya molt tardanament. Avui es demanen de forma reiterada polítiques que permetin compatibilitzar la vida professional i la familiar i aquesta és també una necessitat de les dones que es volen dedicar a la recerca.
- Prejudicis consistents o inconsistents contra les dones investigadores. Els problemes que afecten les dones en general en la vida professional es reproduïxen en l'àmbit de la investigació. No vull parlar aquí de discriminació salarial i laboral, de soledat en les tasques diàries, de mobbing. Això per desgràcia és moneda corrent en el món laboral i les universitats i els centres de recerca no se n'escapen. A la fi tots som membres de l'espècie humana.
- El denominat «efecte boomerang », perquè la discriminació positiva provoca alguns cops el rebuig a la contractació de personal especialment protegit.
- La diferència respecte de les àrees en què les dones realitzen les seves investigacions. Hi ha un desequilibri notable, com es pot

deduir de les mateixes xifres que ens dóna la Generalitat respecte dels grups consolidats dirigits per dones: el 31% pertany a l'àrea d'Humanitats, en front al 10% en Ciències i en Enginyeries i Arquitectura. Però no s'ho perdin, en Ciències la darrera xifra ens mostra que el nombre de dones amb beques predoctorals era el 42%. Podem tenir esperances?

Però tot això no ens ha de produir melancolia, perquè la situació als països del Sud d'Europa és molt millor que en altres llocs. Portugal és un cas clar de què una determinada política de promoció de la participació de les dones a tots els nivells de l'ensenyament pot produir un canvi espectacular en el nombre de dones dedicades a la recerca. O el cas de Turquia, que és tradicionalment explicat com un exemple d'aquesta promoció a partir de la reforma substancial de Kemal Attaturk.

Deixeu-me ara fer un petit resum dels problemes i tractaré d'arribar a formular algunes propostes:

- Certament, el fet que les dones ocupin ara llocs de treball de menys categoria pot ser conseqüència de la seva joventut: han accedit més tard a la universitat i per això no es troben en els llocs superiors, perquè cal anys

per arribar-hi. Una reflexió d'aquest tipus, però, pot ser contrastada amb una realitat, cada cop menys freqüent, però certa: la consideració social del treball de la dona és majoritàriament favorable a la seva dedicació a la vida familiar i en segon rang, a la professional. L'estructura familiar i social així ho demostra. Pensem en el problema que es genera en les famílies quan el marit i la dona treballen en llocs geogràficament distants: és obvi qui cedeix.

- És un fet constatat, encara que cada cop menys freqüent, que quan el lloc de treball està poc remunerat i perd prestigi social, és ocupat automàticament per una dona. Els fets que s'han fet constar fins aquí, ens porten a dir que la recerca encara ha de tenir un prestigi evident quan són els homes els qui ocupen els llocs importants. Però a la universitat i, per tant, a la recerca que s'hi fa, funcionen altres criteris : la vanitat no es pot deixar de banda, l'exercici del poder de fer "catedràtics", potinejar les avaluacions de projectes de recerca i publicacions, etc., fa que poguem dir que aquest és un món molt desitjat pels homes, en el que s'hi mouen millor, possiblement per tradició o perquè els (les) altres els deixem la via lliure. Sense oblidar el que passa a l'indústria.

No vull ser pessimista, perquè avui és un dia joiós per a nosaltres, per als nostres col.laboradors i tots els qui ens acompanyen. Per això vull intentar fer unes propostes. Difícils de fer perquè el tema és delicat i perquè qualsevol proposta que es faci no pot trencar els principis d'igualtat i mèrits, reconeguts constitucionalment com a requisits per a l'accés als llocs de treball en la funció pública i que són (o haurien de ser) la garantia contra l'arbitrarietat. I d'acord amb les propostes del mateix Consell d'Europa, les resumiré en tres:

1ª Intensificar els esforços per promoure el paper de les dones en els àmbits de la ciència i la tecnologia i assegurar una igualtat en totes les àrees. Els problemes de la valoració del curriculum tenint en compte circumstàncies que no es donen en els homes hauria de ser una de les fites de les Administracions per promoure l'igualtat de condicions en l'accés a la recerca. La Llei Catalana d'Universitats ha fet ja un pas endavant en aquest sentit en establir sistemes de valoració específics dels curricula, tenint en compte el fet de la maternitat.

2ª Assegurar un equilibri homes/dones en els comitès d'avaluació. No vull amb això introduir la llarga i segurament poc útil discussió sobre

quotes, però en alguns casos aquesta és l'única sortida possible.

3^a Estudiar les causes per les quals aquest desequilibri de gènere es produeix i establir sistemes per superar-les.

És possible que alguna de les dones que estan assegudes en aquesta Sala i d'altres que no ho estan ni ho estaran mai m'interpelessin dient : de què us queixeu? El nivell d'analfabetisme femení a tot el món s'incrementa i les diferències entre les mateixes dones també. El que he dit s'ha de fer extensiu a totes les dones que tenint el gran paper de continuadores del gènere humà, després són considerades persones de segona per raons culturals, religioses, polítiques o simplement per inèrcia, raons que molts cops nosaltres mateixes contribuïm a reproduir. La dramàtica afirmació d'Edith Creson quan va dir que l'autèntica igualtat vindrà quan es nomeni una dona mediocre per ocupar un càrrec important, ens obliga a pensar en les responsabilitats de tots els que estem implicats en el sistema de la recerca a casa nostra i a afirmar que cal fer alguna cosa per assolir la normalitat en aquest camp.

Tant de bó quan em jubili parlar d'aquestes coses estigui totalment passat de moda.

Moltes gràcies.

Barcelona, 26 de maig de 2003

Encarna Roca

Catedràtica de Dret civil UB